

Dubrovniku. "Srbokatolička" ideja, zbog malog broja pristaša, nije mogla funkcionirati kao nacionalna ideologija, ali su njeni nositelji u Dubrovniku, tijekom 19. stoljeća, igrali bitnu političku ulogu.

Zaključujući prvu polovicu stoljeća, autor na posljjetku piše o burnoj, europskoj 1848. godini. Zahvaljujući perifernom položaju, dubrovačko područje lišeno je većeg nasilja i ozbiljnijih revolucionarnih pokušaja, no svakako je označen početak novog povijesnog razdoblja; ubrzanja nacionalno-integracijskih procesa. Autor ističe ključne probleme koji tada iskaču u prvi plan; politička i nacionalna diferencijacija, težnja za sjedinjenjem hrvatskih zemalja, zahtjevi za afirmaciju hrvatskog jezika i potreba razrješenja zemljišnih odnosa. Kulminaciju četrdesetosmaških zbivanja pratimo kroz pisanje dubrovačkog glasila *L'Avvenire*, lista najviše intelektualne razine na našim stranama 1848., kako autor ističe ocjenu Josipa Horvata. Autor ovu temu završava zaključkom da je stupanj nacionalne svijesti, sazdan na temelju preporodnih dostignuća, iskazan godine 1848., zajamčio nastavak, sad već političkoj integraciji.

Iako je knjiga tematski vezana za prvu polovicu 19. stoljeća, navedena sinteza pokazala je to stoljeće vrlo značajnim. Ukinućem Republike označen je kraj višestoljetne ere zasnovane na vrlo specifičnom poretku i tradiciji, koja je dubrovačko područje izdvajala na širem istočnojadranskom prostoru. Prikazan je nostalgичni prkos sloja ljudi koji iz prvog, u novonastalim prilikama, prelaze u drugi politički plan. Sama činjenica što nije organiziran neki dublji revolucionarni bunt, očituje razjedinjenost, uz mnogobrojne ostale nedostatke starog poretka. S druge strane, u novonastalim prilikama, niži su se slojevi oslobađali obveza feudalnog poretka. Nova situacija donijela je nove obveze, ali i nove moderne društvene kriterije, koji su se, kao što je prikazano, sporije i vrlo uvjetno razvijali. Od kozmopolitskog, sredozemog grada, Dubrovnik postaje siromašni gradić na periferiji velikog carstva. Međutim, postupno,

razvit će se u pravi jadranski kulturni i trgovački centar. Na temelju višestoljetne kulturne i političke tradicije imat će i ključnu ulogu u kulturnoj i političkoj integraciji hrvatskih prostora.

Knjiga Stjepana Ćosića vrlo detaljno i sveobuhvatno razmatra navedene procese, služeći kao vrlo dobar vodič kroz sve faze kojima je prolazio Grad i njegovo društvo u prvih pedeset godina 19. stoljeća. Riječ je o procesima koji u navedenom razdoblju doživljavaju tek svoj začetak, a nastavljaju se razvijati u razdobljima koja nisu obuhvaćena u ovoj knjizi. Važnost i značaj ovom djelu trebalo bi se pridodati ne samo zbog činjenice što je izborom tematike nešto manje zastupljeno, već i zbog toga što autor s modernog povijesnog gledišta razmatra vrlo važnu evolucijsku fazu bitnih društveno-političkih procesa.

Nikša Verezić

HRVATSKA ČITAONICA U PAZINU - PAZIN U DRUGOJ POLOVICI 19. I POČETKOM 20. STOLJEĆA

KNJIŽNICA ACTA 4, SKUPŠTINA UDRUGA
MATICE HRVATSKE ISTARSKOJ ŽUPANJE,
PAZIN 1999.

Hrvatska čitaonica u Pazinu je zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Pazinu 14. studenoga 1997. u povodu 100. obljetnice utemeljenja Hrvatske čitaonice u Pazinu, a u organizaciji Koordinacije istarskih ogranaka Matice hrvatske i Narodnog sveučilišta u Pazinu. Radi se o zborniku koji objedinjuje sedamnaest članaka te dva priloga, a njima prethodi program znanstvenog skupa te predgovor urednika ove edicije Josipa Šikličića.

Petar Strčić otvara niz radova člankom "Nacionalno-politička borba Hrvata Istre i čitaonički pokret" (9-30). Autor kroz desetak poglavlja teksta promatra otvaranje i djelovanje čitaoničke udruge u Pazinu u sklopu

ostalnih takvih udruga na kvarnerskom području ujedno ocrtavajući opći politički kontekst tih događanja. Tako se u dijelu teksta opisuje upravni položaj Istre u sklopu Monarhije te problemi s kojima se susreću Hrvati na tom prostoru. Osvrćući se na čitaonice posebno se spominje prve čitaonice u Istri osnovane 1866. u Kastvu, te prve na Kvarnerskim otocima 1871. u Vrbniku na Krku. Čitaonički je pokret, kako zaključuje Strčić, dao snažan obol u postizanju svojevršne političke ravnoteže između talijanaško-talijanskog i hrvatskog kruga, rezultat čega je bila čvrsta hrvatska nacionalna svijest prije početka Prvog svjetskog rata.

“Prilog povijesti mjesne općine Pazin krajem 19. i početkom 20. stoljeća” (31-42) članak je Dražena Vlahova u kojem se ukazuje na borbu za očuvanje jedinstvenog općinskog područja Pazina. U povijesnom razvoju mjesne općine Pazin autor razlikuje tri osnovne faze i to: od 1868. do 1876. kada su svu vlast u općini imali Talijani, od 1868 do 1894. kada svu vlast u općini drže Hrvati, te od 1894 do 1918. kada je vlast bila mješovito hrvatsko-talijanska. Ta je podjela bitna u sagledavanju upornih pokušaja Sabora u Poreču da razbije cjelovitost područja općine Pazin i od njega stvori više manjih mjesnih općina s ciljem da u Pazinu Talijani ponovno preuzmu vlast. Na kraju rada autor napominje da je borba za očuvanje teritorijalnog jedinstva općine imala za posljedicu još veću homogenizaciju hrvatskog življa na tom prostoru.

Galiano Labinjan se predstavlja člankom “Dr. Šime Kurelić - glavar mjesne općine Pazin od 1898. do 1918. godine” (43-59). U uvodnom dijelu autor navodi radove koji su dosad ispisivani na temu tog značajnog načelnika mjesne općine Pazin te zastupnika u Pokrajinskom saboru. Slijede biografski podaci o njemu kao i o njegovoj obitelji, a da bi u poglavju o djelatnosti dr. Šime Kurelića analizirao njegov rad kao glavara mjesne općine Pazin. Autor u tom kontekstu posebno ističe angažman općine Pazin na području školstva: tada je otvorena Hrvatska državna gimnazija

(1899.), Poljoprivredna škola (1905.), Ženska učiteljska škola (1912.). Autor zaključuje da je dr. Šime Kurelić bio jedan od najzaslužnijih i najpoznatijih načelnika općine Pazin, a na širem planu svrstava ga u značajne predstavnike hrvatskog narodnog preporoda u Istri.

“Izgradanja Pazina u 19. stoljeću” (61-74) članak je Radovana Vlaktetića. U radu se podastire općenit pregled graditeljskog razvoja Pazina u 19. stoljeću, najvećim dijelom u njegovoj drugoj polovini kada nastaje novi dio grada. Autor se zadržava na opisanju glavnih pravaca širenja Pazina do početka ovog stoljeća. U zaključnom se dijelu napominje kako se ipak ne radi o vrhunskim dometima već o nasljeđu graditeljstva lokalnog značenja kojemu svedjedo treba posvetiti odgovarajuću pozornost. Na kraju rada nalaze se reprodukcije karata koje predočuju spomenuti proces oblikovanja grada od početka 19. stoljeća do danas.

Giovanni D' Alessio donosi članak “Nacionalna društva i politička borba u Pazinu krajem habsburške vladavine” (75-106). U radu se obrađuje uloga udruga u političkom sukobu koji se krajem 19. i početkom 20. stoljeća razvio u Istri između hrvatske i talijanske nacionalne zajednice. Autor se osvrće na Pazin u tom kontekstu jer je on bio središtem i simbolom borbe za obje strane, a što se isčitava brojnošću udruga u tome gradu. Nastavlja opisivanjem povijesti društava, njihovih ciljeva i aktivnosti. Politički sukob razmatran u tekstu, po D' Alessiju je sukob dviju elita za vlast uporabom nacionalne propagande, a ponajviše domoljubnih društava. Pri samom završetku rada donosi se popis društava i popis članova njihovih uprava.

Središnju temu zbornika “Hrvatska čitaonica u Pazinu” (107-128) obradio je Branko Crljenko. Crljenko započinje članak ukazivanjem na opće stanje u kojem su se Hrvati našli krajem 19. stoljeća u Istri, pa prikazuje ostala ne-hrvatska društva/čitaonice u Pazinu. Slijedi opis osnivanja i djelovanja Hrvatske čitaonice, iz kojeg doznajemo da je u sklopu čitaonice djelovala dramska sekcija koja je izvodila

“šaloigre” što su “prvi oblici kazališne scenske umjetnosti na hrvatskom jeziku u Istri” (117). Poticajem izvanredne skupštine Hrvatske čitaonice iz 1905. sagrađena je zgrada Narodnog doma kao novi dom čitaonice, u sklopu kojeg je 1909. otvorena Pučka knjižnica koja je već nakon godine dana postala “najveća javna knjižnica u Istri” (119). Sukobi talijanaša i Hrvata zapremaju dio sadržaja i ovog članka, no ovaj je put osvrtno na ponašanje austrijske vlasti u tim prijemima. Crljenko nastavlja opisom situacije s dolaskom talijanske vlasti 1918. kada biva onemogućen bilo kakav rad hrvatskim društvima.

Ivan Grah autor je članka jednostavnog naslova “Josip Grašić (1863.-1949.)” (129-138). Na početku rada Grah donosi kraći životopis Josipa Grašića, a zatim daje svoju ocjenu njegove uloge i značaja, iz čega se može zaključiti da je i Grašić bio jedna od najznačajnijih figura narodne borbe u Istri na prijelazu stoljeća. Nadalje opisuje njegovu svestranu djelatnost koja se očitovala u gradnji i popravcima crkava, u borbi za hrvatski jezik u bogoslužju, u osnivanju i vođenju brojnih društava i pokretanju mnogih akcija u Bermu, gdje je bio župnikom četrdeset godina, te u Pazinu. U tekstu je naglašeno Grašićevo hrabro i dosljedno držanje i u doba talijanske okupacije, kada je uz brojne druge svećenike dospio na popis nepoćudnih osoba.

Božo Jakovljević potpisuje članak “Školstvo Pazinštine u glasilima učiteljskih društava” (139-146). U prvoj polovici rada Jakovljević piše o osnivanju i djelovanju učiteljskih društava “Narodna prosvjeta” (osnovano 1897. godine) i “Hrvatska škola” (osnovano 1911. godine), te o svrsi i sadržajnoj fizionomiji glasila koja su izdavala ta društva. Druga i zaključna polovica rada donosi kratak pregled članaka u “Narodnoj prosvjeti” (1906.-1912.) i “Hrvatskoj školi” (1912.-1914.) koji se odnose na školstvo Pazinštine.

Ante Cukrov autor je članka “Hrvatska osnovna škola u Pazinu na prijelazu stoljeća” (147-176). Autor na početku teksta pruža povijesni pregled školstva u Istri tijekom 19.

stoljeća, a zatim prati sudbinu pazinske škole od 1817. kada je prvi put otvorena i to u kontekstu općeg stanja istarskog školstva. Tu se govori o vrstama pučkih škola, njihovu broju, strukturi, broju učenika i nastavnika, a posebna je pozornost postavljena na problem nastavnog jezika. Opisana je borba za pretvaranje pazinske škole u trirazrednicu, što će biti postignuto 1903. godine. U zadnjem su dijelu rada priloži dokumenata koji osvjetljavaju problematiku naslova. Članak se inače temelji na građi fondova Općine Pazin, Porečkog sabora i Rukopisne ostavštine Vjekoslava Spinčića.

“Antun Kalac - hrvatski narodni preporoditelj i pjesnik” (177-186) članak je Mirjane Strčić kojim ona nastoji rasvijetliti taj lik istarske kulturne povijesti. Prvi je dio rada rezerviran nekim biografskim podacima. Potom Strčić nastavlja praćenjem njegove djelatnosti kroz dva neodjeljiva plana tj. Kalčićevu književnu djelatnost s jedne, te njegov doprinos jačanju hrvatskih preporodnih snaga s druge strane. Iz teksta, među ostalim, doznajemo o Kalčićevoj velikoj naobrazbi, osobito književnoj, jer je kako navodi autorica “...prevodio s latinskog, njemačkog i talijanskog jezika” (181), te zaključuje da tek u današnjosti postajemo svjesni vrijednosti njegovog književnog rada.

Josip Pavlišić je napisao članak “Mons. Stjepan Kroppek” (187-192) u kojem se donosi kraći životopis i opis djelatnosti istaknutog župnika u Starom Pazinu. Rodom iz Varaždina, Kroppek je kroz četrdeset godina (1892.-1932.) župnikovanja učinio mnogo za župu u cjelini, što se vidi iz sljedećih podataka: 1894. obnovio je i proširio župnu crkvu Sv. Jurja, sagradio novo groblje (1904.) te obnovio župni stan (1903.). Njegovo značenje leži i u tome što je autor župne kronike “Liber memorabilium Parochiae Pisini veteris” te da je i za talijanske okupacije službu vršio na hrvatskom jeziku. Zašto je kao dijecezanski svećenik došao u Istru nije poznato, tj potrebna su daljnja istraživanja.

“Saša Šantel - profesor i kulturni djelatnik

u Pazinu od 1907. do 1918. godine” (193-204) je tekst Josipa Šikliča u kojem se osvjetljava osoba Saše Šantela, prosvjetnog radnika, slikara, skladatelja, likovnog i glazbenog pedagoga, organizatora raznih kulturnih manifestacija, publicista. Težište je ovog rada na Šantelovoj aktivnosti u Pazinu (1907.-1918.) kada je predavao na Hrvatskoj gimnaziji, a istom bio jedan od istaknutijih ljudi u kulturnom životu grada. Šiklič Šantelov rad vrednuje kao dragocijen prilog našem kulturnom nasljeđu te smatra da treba valorizirati i otrgnuti od zaborava njegov likovni kao i glazbeni izričaj vezan za Istru. Članak prati nekoliko reprodukcija Šantelovog slikarskog i grafičkog ostvarenja.

“Što znamo o skladatelju istarske himne”(205-215) naslov je rada Marije Riman kojim nas, nakon kraćeg životopisa, upozorava na činjenicu da su Brajšine skladbe pohranjene na više mjesta u arhivima diljem Hrvatske, te da treba nastaviti za njihovom potragom. Nakon studija prava u Beču, Matko Brajša Rašan vraća se u Istru gdje prihvaća službe u različitim advokatskim i bilježničkim kancelarijama sve do 1923. godine, kada je morao s ostalim dijelom Hrvata napustiti Istru. Uz pregled Rašanovog stvaralaštva, Rimac spominje kako je Brajša pjesmu “Predobri Bože” Antuna Kalca smatrao istarskom himnom, a ne “Krasna zemljo Istro mila”. S obzirom da je znanje o Brajši necjelovito i nesustavno, autorica drži da je nemoguće utvrditi veličinu njegova doprinosa istarskoj i hrvatskoj glazbi u cjelini.

Željko Klaić donosi članak “Prilog proučavanju hrvatskih kreditnih zadruga i ostalih zadružnih organizacija u nekadašnjem pazinskom kapetanatu (kraj 19. i početak 20. st.)” (217-254). Ovaj tekst pokušava razjasniti jedan od ciljeva nacionalnog pokreta istarskih Hrvata. Radi se o gospodarskom osamostaljivanju, odnosno oslobađanju seljaštva od zaduženosti kod talijanskih veleposjednika, trgovaca i bankara osnivanjem raznih gospodarskih društava, i to prije svega tzv. posujilnice. Autor opširno analizira poslovanje

ovih društava koristeći se u većini gradivom iz fonda Kotarskog poglavarstva Pazin (1868. - 1918.) pohranjenog u Državnom arhivu u Pazinu.

“Pazin i Pazinština - središte i žarište hrvatskog katoličkog pokreta u Istri” (255-275) članak je Stipana Trogrlića. Autor u uvodnom dijelu ocrtava nastanak Hrvatskog katoličkog pokreta, a prosljeđuje opisom stanja hrvatske historiografije na temu tog pokreta u Istri. Slijedi opis sučeljavanja katoličke i liberalne struje oko pazinske gimnazije. Koplja su se lomila oko salezijanaca koji su po Mahničevoj radikalnoj katoličkoj struji trebali postati odgojiteljima u đlačkom domu, a potporu su dobili i od Matka Laginje. Središte i žarište Hrvatskog katoličkog pokreta u Istri je od njegovih početaka bio grad Pazin i Pazinština, a za datum njegova osnivanja se uzima 22. 08. 1908. kada je osnovano “Akademska hrvatsko-slovensko katoličko ferijalno društvo “Dobrila” koje je naglasilo da će svoj rad temeljiti na katoličkim načelima. Vrijeme od 1911. do 1914. kako autor piše, doba je “poleta i procvata katoličkih društava” (269.), međutim, izbijanjem rata iz razumljivih je razloga rad omladinskih društava ugašen.

Stella Fatović-Ferenčić autorica je članka “Javnozdravstveni sadržaji na stranicama zapisnika sjednica zastupstva mjesne općine Pazin 1889.-1903.” (277-288). Autorica na temelju rasčlambe zapisnika sjednica općine Pazin iznosi javnozdravstvena nastojanja na tom području za razdoblje 1889.-1903. Analizirani javno zdravstveni mehanizmi prepoznati su kao dio općih, razvojnih trendova zdravstvene zaštite, te ih Ferenčić drži vrijednim materijalom za proučavanje zdravstva ovog dijela Europe. U radu se donosi cjelovit tekst “Zdravstvenog reda za mjestnu općinu Pazin” koji je odobrilo općinsko zastupstvo 1900. godine, a sadrži sanitarnohigijenske propise za grad Pazin te mjere nadzora.

Kao posljednji članak niza je onaj Davora Šišovića pod naslovom “Jules Verne i Pazin-

ska jama" (289-298). Autor u tekstu opisuje rezultate dosadašnjih svojih istraživanja o izvorima za pazinsku epizodu romana Julesa Vernea "Mathias Sandor". U tom kontekstu naglašava ulogu pazinskog gradonačelnika Giuseppea Cecha koji je na pismo Julesa Vernea 1883. godine uzvratio detaljnim opisom i fotografijom Pazina i Pazinske jame.

U posljednoj cjelini naslovljenoj Prilozi donosi se članak Mladenke Hammer u sklopu kojeg su popisani članovi uprave Hrvatske čitaonice i drugih hrvatskih društava u Pazinu s kraja 19. i početkom 20. stoljeća.

Na samom kraju nalazi se foto zapis od dvanaest priloga sa znanstvenog skupa.

Svaki je članak obogaćen sažecima na hrvatskom, talijanskom i engleskom jeziku, te je popraćen pomno odabranim ilustracijama koje knjigu sadržajno i estetski obogaćuju. Na znanstvenom su skupu ovdje predstavljenog zbornika nazočili te aktivno doprinijeli brojni stručnjaci iz raznih znanstvenih domena. Na taj je način obuhvaćen, kao što je vidljivo iz napisanog, vrlo šarolik spektar tema. U tom smislu *Hrvatska čitaonoca u Pazinu* može poslužiti kao zanimljiv primjer i model za proučavanje nekih drugih povijesnih osobitosti ovog kraja.

Elvis Orbanić

**HRVOJE MATKOVIĆ
POVIJEST HRVATSKE SELJAČKE
STRANKE**

NAKLADA P.I.P. PAVIČIĆ, ZAGREB 1999.

Krajem 1999. godine izašla je iz tiska knjiga dr. Hrvoja Matkovića *Povijest Hrvatske seljačke stranke*. Njome je naša historiografija dobila još jedno vrijedno djelo koje opisuje razvoj i djelatnost najjače i najutjecajnije hrvatske političke stranke u prvoj polovici XX. stoljeća. Knjiga je podijeljena na više cjelina u kojima se prezentira povijest stranke od njezinog osnutka do naših dana. Uz navedeno knjiga sadrži

opširan popis korištene literature i kazalo imena. Tekst knjige prate slike i povijesni zemljovid. Cjeline knjige omeđene su godinama prijelomnicama u hrvatskoj povijesti prve polovice XX. stoljeća. Riječ je kaže autor, o cezurama koje su bitno utjecale na tijek novije hrvatske povijesti a pritom i na poziciju Hrvatske seljačke stranke (HSS). Svaka cjelina podijeljena je na poglavlja s posebnim naslovima koji upozoravaju na osnovni sadržaj raspravljanja.

Držeći se strogo znanstvenih kriterija u objašnjavanju povijesnog razvoja HSS-a, autor je zavidnom sposobnošću svoj izričaj razložio jezgrovito. Opisujući povijest HSS-a, autor se dotiče svih bitnih razdoblja stranke, temeljito razlažući njezin program, političke akcije, kontakte s drugim strankama. Na taj način čitatelja informira o svim bitnim pitanjima vezanim uz rješavanje hrvatskog pitanja u monarhističkoj Jugoslaviji. Obzirom da je HSS u to vrijeme bila ujedno i najjača politička stranka, njezina je djelatnost zalazila u sve pore života hrvatskog čovjeka. Zato nam ova knjiga ujedno predstavlja povijest Hrvatske u prvoj polovici XX. stoljeća.

Oblikujući tekst knjige Matković s istančanim osjećajem znanstvenika ukazuje čitatelju na uzroke koji su utjecali na uspon HSS-a u političkom životu hrvatskog naroda, definirajući njegove političke programe, proglose i stavove u pojedinim fazama razvoja hrvatskog pitanja, dajući ujedno ocjenu uloge u borbi za suverenost hrvatskog naroda i u njegovom suprostavljanju unitarističkom jugoslavenstvu i velikosrpskoj hegemoniji.

Čitajući tekst ove knjige, detaljno se informiramo s taktikom i strategijom vodstva HSS-a u nepoštudnoj međustranačkoj borbi u jugoslavenskoj političkoj areni, gdje je koristeći pozicije vlasti dominantnu ulogu imala Narodna radikalna stranka i ostale režimske stranke nastale u uvjetima diktature uvedene 1929. godine.

Na bezbroj primjera čitatelj se na teme-

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA LII
ZAGREB 1999.

UDK 93/99

ISSN 0351-2193

Historijski zbornik, god. LII, str.1-250, Zagreb 1999.

Izdavač

Društvo za hrvatsku povjesnicu

Redakcijski odbor

Mirjana Gross

Ivan Kampuš

Franko Mirošević

Ivica Prlender

Tomislav Raukar

Petar Strčić

Glavni i odgovorni urednik

Ivica Prlender

Članci i rasprave iz časopisa Historijski zbornik su referirani u publikacijama:

ABC Clio

Historical Abstracts

America: History and Life

Adresa uredništva

Društvo za hrvatsku povjesnicu, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 10000 Zagreb, I. Lučića 3, Hrvatska

Časopis izlazi jednom godišnje

Izdanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti Republike Hrvatske

Tisak:

Horetzky